

EKONOMİK, SOSYAL VE ÇEVRESEL DÖNÜŞÜMDE YEŞİL EKONOMİNİN ROLÜ

Makale Gönderim Tarihi: 26.05.2022

*Makale Kabul Tarihi :*03.07.2022

Önerilen Atıf Gösterimi : Doğan, M.(2022). Ekonomik, Sosyal ve Çevresel Dönüşümde Yeşil Ekonominin Rolü, Uluslararası Sosyal, Siyasal ve Mali Araştırmalar Dergisi (USSMAD), C:2 S:1 , 49-73.

Metin DOĞAN¹

Özet

İlk defa 1980'lerin sonunda çevresel sorunlarla mücadele kapsamında kullanılan yeşil ekonomi kavramı 2008 Küresel Finansal Krizin ardından birçok uluslararası kurum ve kuruluş tarafından benimsenen bir yaklaşıma dönüşmüştür. Yeşil ekonominin günümüzde iklim krizi nedeniyle tetiklenen çevresel sorunlar yanında işsizlik ve sosyal adaletsizlik gibi birçok sosyo-ekonomik sorunun çözümünde etkili olabileceğine dair birçok çalışma yapılmıştır. Son yıllarda kamu öncülüğünde hayata geçirilen çevre stratejilerinde yeşil ekonomi, bir adım daha ileri gidilerek bir dönüşüm stratejisi olarak tanımlanmıştır. Bu çalışma kapsamında yeşil ekonominin ekonomik, sosyal ve çevresel açıdan dönüşüm potansiyeli taşıyıp taşımadığı tartışılmıştır. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre yeşil ekonomi yeşil geçişin sağlanmasında önemli bir role sahiptir. Ancak sosyal ve ekonomik anlamda bir dönüşüm yaratma potansiyeli çevresel konulara göre daha düşüktür. Çünkü yeşil ekonomi istihdamın artırılması gibi yöntemlerle sosyo-ekonomik sorunların azalmasını sağlamakta ancak toplumsal adaletsizlikleri tamamen ortadan kaldıramamaktadır. Yeşil ekonomi açısından bir diğer önemli sorun refah seviyesi yüksek ülkelerle düşük gelirli ülkeler arasındaki gelir farkının kapatılmasında faydalı olacağına düşünülmemesidir. Yeşil ekonomi modelinde refah seviyesi yüksek ülkeler çevresel mal/hizmet üretiminde zirvede yer alarak düşük gelirli ülkelere rekabet etme imkânı vermeyecektir. Yeşil ekonomi yine de eski birikim rejimine göre daha adil bir geçiş stratejisi olabilir.

Anahtar Kelimeler: Yeşil Ekonomi, Yeşil Dönüşüm, Küresel Isınma, Çevre
JEL Kodları: Q53, Q54, Q56

THE ROLE OF GREEN ECONOMY IN ECONOMIC, SOCIAL AND ENVIRONMENTAL TRANSFORMATION

Abstract

The concept of green economy, which was used for the first time within the scope of combating environmental problems in the late 1980s, has turned into an approach adopted by many international institutions and organizations after the 2008 Global Financial Crisis. Many studies have been conducted to show that the green economy can be effective in solving many socio-economic problems such as unemployment and social injustice, as well as environmental problems triggered by the climate crisis. In the environmental strategies implemented under the leadership of the public in recent years, the green economy has been defined as a transformation strategy by going one step further. Within the scope of this study, it has been

¹ Dr. metindogan6216@gmail.com ORCID: 0000-0002-5832-7212

discussed whether the green economy has the potential to transform in terms of economic, social and environmental aspects. According to the results obtained from the study, the green economy has an important role in ensuring the green transition. However, the potential to create a social and economic transformation is lower than environmental issues. Because the green economy provides softening of socio-economic problems with methods such as increasing employment, but it cannot completely eliminate social injustices. Another important problem in terms of green economy is that it is not thought to be beneficial in closing the gap between the wealthy countries and the poor countries. Countries with high levels of welfare will be at the top in the production of environmental goods/services and will prevent poor countries from closing the gap. The green economy may still be a fairer transition strategy alternative to the old accumulation regime.

Key Words: Green Economy, Green Transformation, Global Warming, Environment

JEL Codes: Q53, Q54, Q56

GİRİŞ

Dönüşüm (*transformation*) ve geçiş (*transition*) gibi kavramlar literatürde sıkça karşılaşılan kavramlardır. Bu kavramlar ekonomik, sosyal ve çevresel değişimi ve değişimle gelen yeni durumu anlatmak için kullanılmaktadır. Bu kavramlar etimolojik olarak ilişkili ve yakın anlamlı oldukları için yapılan çalışmalarda çoğu zaman birbirleri yerine kullanılmaktadır. Küresel ısınmanın neden olduğu çevresel, ekolojik ve sosyal problemlerin çözümü için geliştirilen yaklaşımların yaratacağı etkinin büyüklüğünü ve önemini ifade etmek için de genellikle bu kavramlar kullanılmakta ancak benzer bir karışıklığın burada da var olduğu görülmektedir.

Bu çalışmada yeşil ekonomi yaklaşımının ekonomik, toplumsal ve çevresel açıdan bir dönüşüm potansiyeli taşıyıp taşımadığı değerlendirilmiştir. Bu kapsamda öncelikle yeşil ekonomi yaklaşımının ortaya çıkmasına neden olan küresel ısınma sorunu ve yarattığı sorunlar ele alınmıştır. Bu sorunlar yalnızca yeşil ekonomiyi değil yeşil ekonomiyle beraber birçok yeni yaklaşımın gelişmesine neden olmuştur. Bunlar arasında ayırım yapmak için kullanılan çeşitli sınıflandırmalar bu çalışma kapsamında yer almaktadır. Çalışmanın son bölümünde ise yeşil ekonominin kapsamı ve değişim- dönüşüm ayırımı temel alınarak yeşil ekonomi yaklaşımının bir değerlendirmesi yer almaktadır.

1. KÜRESEL ISINMA: SEBEPLER VE SONUÇLAR

Bugün dünyanın karşı karşıya kaldığı en büyük problemlerden biri olarak kabul edilen küresel ısınma geçmişte doğal yollarla da ortaya çıkmıştır. Bilim adamlarının elde etmiş olduğu veriler holosen olarak isimlendirilen jeolojik döneme girilmeden önce çeşitli dönemlerde küresel ısınma nedeniyle iklim değişikliğinin yaşandığını ortaya koymaktadır (Başoğlu 2014, s.177). Jeolojik olarak yaklaşık 11.000 yıllık bir dönemi kapsayan holosen ise iklim açısından görece daha istikrarlı bir dönemdir. Sanayi Devriminin 1700’li yılların ortalarından itibaren başlaması artık holosenin sonuna gelindiği yönünde bazı fikirlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Cengiz, 2019, s. 604). Çünkü sanayi devriminin başlamasıyla iklimde belirgin değişiklikler başlamış ve insan kaynaklı faaliyetler çevre üzerinde açık bir şekilde baskı oluşturmaya başlamıştır. Birçok bilim adamına göre 18. yy.den başlayarak günümüze kadar

devam eden süreç yeni bir jeolojik çağın başladığına işaret etmektedir. Bu yeni çağda insan etkisinin yoğunluğunu göstermek amacıyla insan çağı anlamına gelen “antroposen” tabiri, bu dönemi ifade etmek için kullanılmaya başlamıştır (Polat ve Kahraman, 2021, s.23).

Atmosferik yapıda yaşanan insan kaynaklı değişim bilimsel verilerle de desteklenmektedir. Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli (IPCC) atmosferik yapıda yaşanan değişimin %95’inin insan kaynaklı faaliyetler nedeniyle gerçekleştiğini açıklamıştır (Başoğlu, 2014, s.177).

Sanayi Devrimiyle artış gösteren insanın ekonomik faaliyetlerinin küresel ısınmayı bu derece tetiklemesinin sebebi üretim ilişkilerinin karakterinde saklıdır. Yeni üretim ilişkilerinde emek ve doğa zenginliğin kaynağı olarak görülmektedir (Huber, 2017, s.4). Bu yüzden bir yandan emeğe duyulan ihtiyaç nedeniyle kentler hızla büyürken diğer taraftan üretimde ihtiyaç duyulan ham maddelere olan talep yükselmiştir. Hem kentlerin hem de endüstrilerin enerji ihtiyaçlarının giderilmesinde yoğun miktarda kömür gibi fosil yakıtlar kullanılmıştır (Başoğlu, 2014, s.177).

Sanayi devriminden sonra küresel ısınma açısından ikinci kritik dönem ise 2. Dünya Savaşı sonrası kalkınmacı devlet anlayışının yaygınlık kazandığı dönemdir. Bu dönemde az gelişmiş ülkeler gelişmiş ülkelerin refah seviyesine ulaşmak istemişlerdir. Neticede kapitalist üretim ilişkileri merkezden çevreye doğru yayılmaya başlamıştır. Bu dönemde de enerji ihtiyacında bir artış ortaya çıkmıştır (Başoğlu, 2014, s.177). Yine aynı yıllardan itibaren tüketime dayalı büyüme anlayışı belirgin bir şekilde gelişmeye başlamıştır. Büyümenin yüksek oranda tüketime dayalı olması finansal krizleri tetiklediği gibi çevre üzerinde baskının artmasına ve kaynakların yeterince etkin kullanılmamasına neden olmaktadır. Örneğin atıl durumda yüzbinlerle konut olmasına rağmen düşük krediler yoluyla konuta olan talebin canlı tutulmak istenmesi hem konut piyasasında bir balon oluşmasına hem de karbon ayak izinin büyümesine neden olacaktır. Aşırı tüketimin yarattığı olumsuz etkiler Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP) raporlarına da yansımıştır. UNEP’e göre tüketimde yaşanan belirgin artış doğal kaynak stoklarının azalmasına neden olmakta ve ekolojik krizleri tetiklemektedir. Dünyanın geleceği bu yüzden tehlike altındadır (Demirtaş, 2017, s.115).

Fosil yakıt tüketimine bağlı olarak ortaya çıkan karbon ve diğer zararlı gazların salınımı küresel ısınmanın ana sebebi olarak kabul edilmektedir. Bunun yanında ormanların tahrip edilmesi ve sanayi atıklarının kontrolsüzce doğaya bırakılması gibi diğer nedenler de küresel ısınma tehdidinin büyümesine neden olmaktadır (Kaya, 2020, s.173).

BM’nin gerçekleştirdiği konferanslarda iklim değişikliğinin insan eliyle² olduğuna dair tespitler vardır (Canpolat Bıçakçı, 2017, s.4). Küresel ısınmaya neden olan insan faaliyetleri

² İklim değişikliği ve küresel ısınma gibi olguların “insan faaliyetleri” nedeniyle ortaya çıktığı yönündeki açıklamaların politik bir gerekçesi vardır. Bu olgular aslında kapitalist sistem nedeniyle ortaya çıkmaktadır. Küresel ısınmaya en fazla endüstrileşmiş ülkeler ve üst sınıflar neden olmaktadır (Dünyanın en zengin %1’lik kesimi %50 civarında bir emisyonu neden olmaktadır). Gerekçe olarak insan faaliyetlerini göstermek kapitalist sisteme ve üst sınıflara yapılacak eleştirileri engelleyecektir. BM gibi uluslararası kurumlar bir taraftan küresel ısınma konusunda bireyi sorumlu tutarak sisteme meşruiyet kazandırırken diğer taraftan piyasa araçları yoluyla soruna müdahale edilmesi yönünde beyanlar vererek sermaye birikim rejiminin devamlılığı için bir işlev üstlenmektedir. Eğer çevre krizinin sınıfsal olduğu kabul edilirse çevre krizi ile birlikte yoksullukta ele alınacaktır.

denilince genelde ilk olarak enerji sektöründe kullanılan kömür, petrol ve doğalgaz gibi fosil yakıtlar düşünülmektedir. Ancak sanayileşme, şehirleşme ve yeni tüketim kalıplarının yaygınlaşması da küresel ısınmaya neden olabilmektedir (Cesur, 2014, s.4).

Bahsedilen faaliyetlerdeki artış sera gazlarının atmosferik gaz dengesini bozduğu düşünülmektedir. Aslında atmosferde sera gazı olarak tabir edilen gazlar belli miktarlarda bulunmaktadır. Ancak insanların fosil yakıt kullanmaları bu gazların atmosfer içindeki miktarının artmasına neden olmaktadır. Sera gazı olarak tabir edilen gazlar arasında en önemlisi karbondioksittir (CO₂). Bu yüzden “karbon salınımı” küresel ısınma yazınında bolca kullanılan bir ifadedir. CO₂'den sonra, atmosfere daha uzun süre tutunması sebebiyle CO₂'ye göre daha zararlı olduğu düşünülen (CH₄) ve azot protoksit (N₂O) gibi gazlar gelmektedir. Küresel ısınmanın artışında ayrıca florlu gazların (f-gazlar) da etkisi olduğu tahmin edilmektedir. Aşağıdaki tabloda küresel ölçekte bu gazların 1990-2019 arasında neden olduğu salınımlar görülmektedir (Brander ve Davis 2012, s.2).

Tablo 1: 1990-2019 Arasında Küresel Sera Gazı Emisyonları (mtCO₂)³

Gazlar	1990	2000	2010	2015	2017	2018	2019
CH ₄	6909	7124	7909	8315	8333	8489	8609
CO ₂	22943	25777	33359	35559	35736	36669	36874
F-Gazlar	302	443	762	1000	1094	1136	1177
N ₂ O	2368	2490	2845	2995	3087	3072	3096

Not: Tablo 1, 1990-2019 yılları arasında küresel düzeyde karbon salınımına neden olan sera gazlarını göstermektedir. Sera gazlarına en çok karbondioksit neden olmaktadır. Karbondioksiti; metan ve azot protoksit ve f-gazlar takip etmektedir. Kaynak: Climate Watch Historical GHG Emissions, 2022

Dünya Meteoroloji Organizasyonunun (WMO) atmosferdeki karbondioksit yoğunluğu endüstri öncesi dönemlerde 278 ppm⁴ olarak tahmin etmektedir. Aynı kuruluşun 2018 yılı için hazırlanmış olduğu bir rapora göre ise atmosferdeki karbondioksit yoğunluğu 407,8 ppm olarak hesaplanmıştır. Endüstri öncesi dönemlere göre %47'lik bir artış gösteren karbondioksit, radyatif zorlamanın⁵ tek başına %66'sından (son 10 yılda bu oran %82'yi bulmuştur) sorumludur. Atmosferdeki karbondioksit miktarının bu kadar artmasında fosil yakıt tüketimi, çimento üretimi, ormansızlaşma gibi etmenler rol oynamaktadır (WMO, 2019, s.2).

Rapora göre metan gazı ikinci önemli sera gazı olup radyatif zorlamanın %17'sinden sorumludur. Metan gazının atmosfere salınımının %40'ı doğal nedenlerle açıklanmaktadır. Organizmaların çürümesi (bitkiler ve diğer canlılar) sonucunda ortaya çıkan metan gazının

Çevre krizinin yoksullukla birlikte ele alınmaması ise çevre krizinin çözümünü zorlaştıracaktır. Kaynak: Canpolat-Bıçakçı, 2019. Küresel ısınmanın sınıfsal karakteri için bakınız: Güneş, 2019

³ Metrik ton karbondioksit eşdeğeri

⁴ PPM: milyonda bir birim

⁵ Radyatif (ışınımsal) zorlama, yerküre/atmosfer sisteminin enerji dengesindeki herhangi bir değişiklik olarak tanımlanmaktadır. Kaynak: Türkeş, 2001

atmosfere karışması doğal bir neden olarak kabul edilmektedir. Geri kalan %60'lık kısım ise endüstriyel tarım ve hayvancılık, çöplükler, fosil yakıtların aşırı kullanımı gibi insan etkisiyle ortaya çıkmaktadır (WMO, 2019, s.2-3).

Azot protoksit ise bir diğer önemli sera gazı olup radyatif zorlamanın %6'sını ifade etmektedir. Azot protoksit hem doğal nedenlerle hem de insan kaynaklı nedenlerle oluşabilmektedir. Örneğin, okyanuslar ve topraklar bu gazın oluşumunda doğal etkenlerken, biyoyakıtlar kullanılarak enerji üretilmesi, gübre kullanımı ve diğer endüstriyel süreçler bu gazın insan sebebiyle atmosferde yoğunlaşmasına neden olmaktadır (WMO, 2019, s.3).

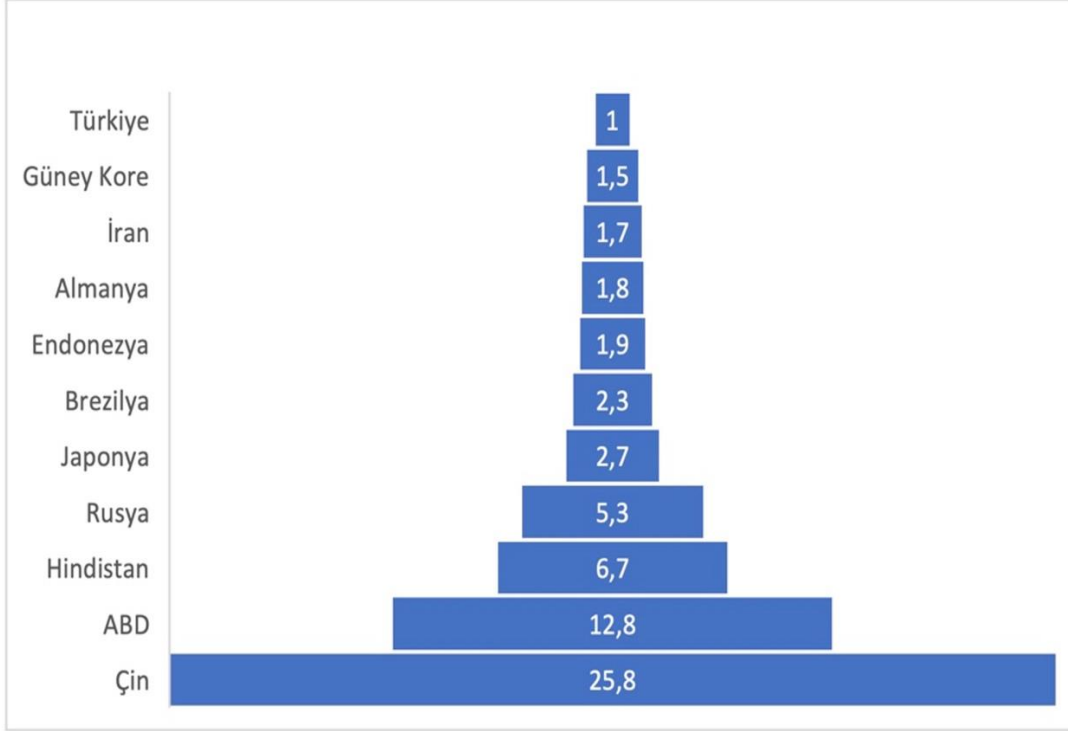
Sektörel bazda bakıldığında, sera gazı emisyonlarına en fazla enerji sektörü neden olmaktadır. Enerji sektöründen sonra tarım ve endüstriyel işlem sektörleri sera gazı üretimine en çok sebebiyet veren sektörlerdir. Toprak kullanımı, ormancılık ve atık sektörleri de sera gazı emisyonuna neden olan diğer önemli sektörlerdir. Aşağıdaki tabloda bu sektörlerin MtCO_{2e} olarak neden oldukları emisyonlar yer almaktadır (Climate Watch, 2022).

Tablo 2: Küresel Isınmaya Neden Olan Başlıca Sektörler (1990-2019) (mtCO₂)

Sektör	1990	2000	2010	2015	2017	2018	2019
Tarım	4997	5093	5506	5682	5815	5803	5794
Enerji	23244	26214	34193	36173	36777	37603	37636
Endüstriyel işlemler	1008	1389	2221	2685	2854	2967	3055
Toprak Kullanımı ve Ormancılık	1909	1670	1490	786	1220	1387	1641
Atıklar	1364	1466	1467	1543	1583	1606	1629

Not: Tablo 2'de 1990-20219 dönemi küresel ısınmaya neden olan sektörlerin dağılımı yer almaktadır. Tablo 2'ye göre bütün yıllar boyunca küresel ısınmada en fazla pay sahibi enerji sektörü oluşturmaktadır. Küresel ısınma üzerinde en az etkisi olan sektör ise genel olarak atık sektörüdür. Kaynak: Climate Watch Historical GHG Emissions, 2022

Şekil 1'de görülen 2016 verilerine bakıldığında ise sera gazına salınımına neden olan ülkeler arasında Çin zirvede yer almaktadır. ABD kümülatif olarak Çin'den fazla salınımına neden olsa da Çin son yıllarda ABD'nin önüne geçmiştir. Çin ve Hindistan'da karbon salınımı artarken ABD ve Birleşik Krallıkta bir yavaşlama görülmektedir. Bu yavaşlamada ABD ve Birleşik Krallığın ve diğer gelişmiş ülkelerin karbon salınımına karşı almış oldukları tedbirlerin yanında üretimlerini Güney Asya'ya kaydırmalarının yani dünya iş bölümünün de etkisi vardır (Wainwright ve Mann, 2018). Aşağıdaki şekilde TÜİK (2020) verilerine göre 2016'da karbon salınımına en çok neden olan ilk 10 ülke ve Türkiye yer almaktadır.

Şekil 1: 2016 verilerine göre sera gazı salınımına en çok neden olan 10 ülke ve Türkiye. Kaynak: TÜİK, 2020

Sera gazlarının atmosferde yoğunlaşması IPCC'nin 2018 verilerine göre küresel sıcaklıkta 1°C'lik bir artışa neden olmuştur (IPCC, 2018, s.4). Sera gazlarının atmosferdeki doğal seviyelerinin üstüne çıkmasının ve küresel ısınmanın en önemli sebebi fosil yakıt tüketimde yaşanan artıştır (Demirtaş, 2017, s.115).

Bilim insanlarının yapmış oldukları çalışmalara göre küresel ısınma bu şekilde yükselmeye devam ederse başta insan olmak üzere gezegendeki tüm canlıların geleceği tehlikeye girecektir. Bu çalışmalar özellikle 1980'lerden itibaren küresel ısınma ve iklim değişikliğinin etkilerinin daha da belirginleştiğini göstermektedir. Bu soruna karşı önlem alınmazsa ilerleyen yıllarda daha acı sonuçlar ortaya çıkacaktır (Kaya, 2020, s.171-172). Örneğin yüzlerce iklim bilimciyi bir araya getiren IPCC'nin 2021 raporunda küresel ısınma probleminin çözümü için müdahalede bulunulup bulunulmadığına göre çeşitli senaryolar hazırlamıştır. Rapora göre karbon salınımının azaltılması için güçlü bir girişimde bulunulmadığı takdirde sıcaklıkların ortalama 1,5 ile 2°C arasında artacağı tahmin edilmiştir (IPCC, 2021, s.17).

Küresel ısınmaya bağlı olarak gelecekte ortaya çıkacak en büyük problemlerden ilki temiz ve içilebilir su kıtlığıdır. Bilindiği gibi Sanayi Devriminden itibaren nüfus kentlerde yoğunlaşmaya başlamıştır. Bu yüzden büyük nüfusları bünyesinde barındıran kentlere içme suyu temin etmek çok önemli bir görevdir. Küresel ısınmanın bir sonucu olarak yağış rejimlerinin bozulması kentlerin içme suyuna ulaşma imkânını azaltmaktadır. Önümüzdeki yıllarda kentlerin içme suyuna olan talebinin artacağı düşünüldüğünde içme suyunda bir kıtlık

yaşanacağını tahmin etmek zor değildir. Günümüzde dahi içme suyu kaynaklarına hâkim olma mücadeleleri yaşanmaktadır. Bu yüzden küresel ısınma nedeniyle ortaya çıkan sorunlar arasında en acil çözüm bekleyen meselelerden biri su sorunudur (Altınok, Fırat ve Soyu, 2015, s.623).

Yapılan bazı çalışmalar küresel ısınmanın jeopolitik riskleri de beraberinde getireceğini belirtmektedir. Küresel eşitsizliğin artması, doğal kaynaklara (örneğin su kaynaklarına) hâkim olmak için yapılan savaşlar, iç ve dış göçlerin artması, bu jeopolitik riskler arasında sayılmaktadır (Kaya, 2020, s. 173).

UNEP raporuna göre, Küresel Finansal Krizi aynı zamanda bir gıda krizidir (Demirtaş, 2017, s.115). Küresel ısınmanın kontrol altına alınamaması gıda üretiminin daha da azalmasına neden olacaktır. Küresel düzeyde görülme ihtimali olan kuraklık nedeniyle ekilebilir tarım alanları daralacaktır. Ayrıca yağış rejimi ve mevsimsel değişimlerinde etkisiyle gıda krizinin büyümesi ve daha büyük kitlelerin gıdaya erişimde sorun yaşayacağı beklenmektedir (Kaya, 2020, s.171-172).

Ekvator kuşağı gibi sıcak bölgelerde görülen salgın hastalıklar küresel ısınmanın etkisiyle nüfus yoğunluğunun fazla olduğu kuzey enlemlerindeki kentlere de ulaşacaktır (Demirbaş ve Aydın, 2020, s. 167). Dünya Sağlık Örgütü'nün (WHO) hesaplamalarına göre 2030 ve 2050 yılları arasında yetersiz beslenme ve çeşitli hastalıklardan 250.000'den fazla insanın öleceği tahmin edilmektedir (Kaya, 2020, s.172).

Buzulların erimesiyle deniz seviyeleri yükselecek ve yerleşim yerleri sular altında kalacaktır. Fırtına, kasırga, tsunami gibi doğal afetler daha sık yaşanacak ve insan yaşamını tehlikeye atacaktır (Kaya, 2020, s.171-172). ABD ve Japonya gibi ülkelerde geçmişte yaşanan örnekler iklim değişikliği neticesinde ortaya çıkan doğal afetler tahrip gücünün ne kadar yüksek olabileceğinin kanıtı niteliğindedir. Küresel ölçekte düşünüldüğünde Amerika kıtasından Doğu ve Güney Asya'ya kadar birçok bölgenin bu afetlerden etkileneceği tahmin edilmektedir (Altınok, Fırat ve Soyu, 2015, s.622).

İklim krizine bağlı olarak gelişen aşırı doğa olayları ayrıca göçleri tetikleyerek iklim mülteciliği sorununun ortaya çıkmasına neden olacaktır. *“Yaşadıkları doğal alanlarda iklim değişikliği ile alakalı olumsuzluklarla mücadele etmek zorunda kalan ve akabinde ise daha güvenli olduğu düşünülen ülkelere doğru sığınma talebi ile yola çıkan kişiler”* hukuki anlamda iklim mültecisi olarak kabul edilmektedir. İklim krizinin derinleşmesi iklim mültecisi sayısının artmasına ve bu olgunun yaygınlaşmasına neden olacaktır (Topgül ve Beytaş, 2022, s.691). Ülke İçinde Yerinden Edilme İzleme Merkezinin (IDMC) verilerine göre 2020'de 30 milyon üzerinde kişi çevresel felaketler nedeniyle evlerini terk etmek zorunda kalmıştır (IDMC, 2021).

Küresel ısınma biyolojik çeşitliliğin kaybolmasının sebeplerinden biridir. Ayrıca ormanların üzerindeki baskı artmaktadır. Ormanlar bir yandan kerestecilik gibi endüstrileri canlı tutarken diğer taraftan ormanların kesildiği alanlar tarıma ve yapılaşmaya açılarak rant üretilmektedir. Ormansızlaşma yanında aşırı avlanma gibi insan faaliyetleri, türlerin geleceğini tehdit etmektedir (Altınok, Fırat ve Soyu, 2015, s.623). İnsanlığın ilk çağlarından beri doğadan aşırı faydalanma (toplama, avlanma vb.) var olmuştur. Bunun neticesinde birçok canlı türü yok

olmuş ve habitatlar zarar görmüştür⁶ (Harari, 2015). İnsan etkisiyle memeli hayvanlarda %80, bitkilerde %50 ve balıklarda %15 civarında canlı türü yok olmuştur. Önlem alınmadığı takdirde daha birçok canlı türü doğadan silinecektir (Demirbaş ve Aydın, 2020, s.166). Sayılan nedenlerin yanında özellikle kimyasal atıkların doğaya bırakılması doğanın dengesini bozan ve türlerin geleceğini tehlikeye atan nedenlerdendir (Altınok, Fırat ve Soyu, 2015, s.623).

2. YEŞİL EKONOMİ DÜŞÜNCESİNİN GELİŞİMİ

1970'lerden itibaren çevre kirliliği ve küresel ısınma gibi problemlerin tanınması ve bu problemlerle mücadele edilmesi için uluslararası alanda çeşitli toplantılar yapılmıştır. Bu toplantılardan elde edilen çıktılar çevre politikalarının yeşil ekonomiye doğru evriminde büyük katkı sağlamıştır.

2.1. Stockholm Konferansı

1972'de Stockholm'de "BM İnsan ve Çevresi Konferansı" (*United Nations Conference on the Human Environment*) ya da kısaca Stockholm Konferansı küresel olarak yapılan ilk çevre toplantısıdır. Bu konferansın amacı çevre kirliliğine karşı yapılacak mücadeleye rehberlik edilmesi ve hükümetlerin bu konuda daha kararlı bir şekilde mücadeleye katılımını sağlamak olmuştur. Stockholm Deklarasyonu⁷ çevreye verilen zararın engellenmesi konusunda hükümetlere görev yüklemektedir. Ayrıca devletler kendi ülkelerinde yapılan faaliyetlerin diğer ülkelere verilebileceği çevresel zararları önlemekle yükümlüdür. Stockholm Deklarasyonu bugün hala geçerli olan bu hükümlere rağmen devletlerin doğal kaynak kullanımı ile ilgili egemenlik haklarını zedeleyici yaptırımlara girişmemektedir (Handl, 2012, s.1-4).

2.2. Toronto Konferansı

Stockholm'den sonra diğer bir önemli toplantı Kanada Çevre Bakanı Tom McMillan tarafından organize edilen ve 1988 Toronto'da yapılan konferanstır. 300'den fazla bilim insanının katıldığı Dünya Değişen Atmosfer Konferansında (*World Conference on the Changing Atmosphere*) küresel ısınma ile ilgili ortaya konulan verilerin kaygı verici boyutlara ulaştığı açıklanmıştır. Konferansta yapılan önerilerden en önemlisi 2005'e kadar atmosferdeki karbondioksit miktarının %20 oranında azaltılmasıdır. Fosil yakıt tüketiminin azaltılması, enerji verimliliğinin yükseltilmesi ve alternatif enerji kaynaklarına geçiş ve bununla ilintili teknolojilerin geliştirilmesi (özellikle endüstrileşmiş ülkelerde) %20 hedefinin gerçekleştirilmesi için uygulanması gereken yöntemler olarak sıralanmıştır. Böylece küresel sıcaklık her 10 yılda 0,1°C azalacaktır (Usher, 1989, s.26).

2.3. Rio Dünya Çevre Kalkınma Konferansı

⁶İnsanın çevreye ve ekolojiye etkisi belirtildiği gibi daha önceki çağlardan beri vardır. Bu yüzden bu dönemler "erken antroposen" olarak adlandırılmıştır. Bazı yazarlar ise ateşin insan tarafından kullanılmaya başlamasının insanın doğa üzerinde bir tekel kurmasını sağladığı, bunun da antroposeni başlattığını belirtir. Kaynak: Royle, 2020

⁷Stockholm Konferansının sonuç bildirgesi.

Stokholm'den yirmi yıl sonra 1992'de Rio'da Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı (*United Nations Conference on Environment and Development, UNCED*) düzenlenmiştir. Bu BM öncülüğünde yapılan uluslararası çevre konferanslarının ikincisidir. Bu konferans çevre konusunda alınan kararlar itibariyle Stokholm konferansına benzerlik göstermekte ve Stokholm'de alınan kararların üzerine inşa edilmektedir (Handl, 2012, s.1-2). Stokholm'de ekonomik kalkınma ile kaynakların sınırlılığı arasında bir denge kurulmaya çalışılmakta Rio'da ise sürdürülebilir kalkınma⁸ olarak ifade edilen bir yöntemle bu dengenin korunabileceği konferansın çıktılarında biri olarak ilan edilmektedir (Kenis ve Lievens, 2015, s.5).

2.4. Kyoto Protokolü

Rio'yla bağlantılı olarak gerçekleştirilen ve karbon gazı salınımının azaltılması için en ciddi çaba 1997'de Kyoto'dan yapılan çevre toplantısıdır. Kyoto'da ana tema atmosfere yayılan zararlı gazların kontrol altına alınması olup Kyoto Protokolü olarak bilinen anlaşmanın devletleri kanunen bağlayıcı bir yetkisi vardır. Bu yüzden protokolü imzalayan ülkeler karbon gazı ve protokolda belirtilen diğer zararlı gazların salınımını azaltacaklarının garantisini vermiş olacaktır (Smith, 2014, s.11).

Ülkelere karbon gazı emisyonlarını azaltmaları için emisyon hedefleri veren bu protokol gelişmiş ülkelerle gelişmekte olan ülkeler arasında karbon emisyon ticaretine onay veren çeşitli piyasa temelli yöntemlere de imkân vermektedir. ABD'nin 2001'de protokolden çekilmesi, protokolün Çin ve Hindistan gibi büyük miktarda karbon gazı salınımına neden olan ülkeleri kapsamaması bu protokolün etkinliğini azaltmıştır (Rhomborg, 2012, s.1).

2.5. Kopenhag Zirvesi

Kyoto'dan sonra çeşitli girişimler olmuştur ancak bu çalışma açısından bir sonraki önemli toplantı 2009'da Kopenhag'da yapılan BM İklim Zirvesidir. Aslında Kopenhag Zirvesi bir mutabakata varılmadığı için sonuçları itibariyle başarılı bir konferans değildir. Yine de Kopenhag Zirvesinin bu çalışma açısından iki önemli sonucu vardır. Bunlardan ilki “yeşil ekonomi” kavramının ilk kez bu konferansta kullanılmasıdır⁹. Diğeri ise Rio+ 20 için bir yol haritası niteliğinde olmasıdır (Kenis ve Lievens, 2015, s.2).

2.6. Rio+20 Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı

BM İnsan ve Çevresi Konferansı (1972) ve BM Çevre ve Kalkınma Konferansının (1992) ardından Rio'da 2012'de yeni bir Birleşmiş Milletler konferansı yapılmıştır. Rio + 20 BM Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı (*Rio+20 United Nations Conference on Sustainable Development*) isimli bu konferansın sonuç bildirgesinde 1972 Stokholm ve 1992 Rio

⁸Sürdürülebilir kalkınma “gelecek kuşakların kendi ihtiyaçlarını karşılama yeteneklerini ellerinden almadan günümüz kuşağının ihtiyaçlarının karşılanabilmesi” olarak tanımlanmaktadır. Bu tabir ve ilk defa 1987'de Brundtland Raporunda kullanılmıştır. Bu rapor 1992 Rio Konferansına giden süreci başlatmıştır. Kaynak: UN, 1987

⁹Yeşil Ekonomi akademik düzeyde çeşitli şekillerde kullanılmıştır. 2009'dan itibaren ise yeşil ekonomi yaygın anlamda tanınmaya ve kullanılmaya başlanmış bir kavramdır (Yazar notu).

Konferanslarına da atıfta bulunulmuştur. Daha önce atılan adımlara ve ilkelere kararlı bir biçimde sahip çıkılacağı taahhüt edilmiştir (The Future We Want, 2012, s.4).

Konferansta ağırlıklı olarak yeşil ekonomi düşüncesine yer verilmiştir (Kenis ve Lievens, 2015, s.1). Konferans bildirgesinde de sürdürülebilir bir ekonomiye ulaşmak ve yoksulluğu ortadan kaldırmak için yeşil ekonomi politikalarının uygulanması gerektiği belirtilmiş ve yeşil ekonomi yaklaşımının başarılı olabilmesi için bir çerçeve hazırlanmıştır (The Future We Want, 2012, s.15).

2.7. Paris Anlaşması

Yeşil ekonomi açısından önemli olan son mutabakat 2015 Paris Çevre Anlaşması (Paris Agreement)'dir. Paris Anlaşmasının, yeşil ekonomi düşüncesinin yerleşmesinde önemli katkıları olmuştur. Paris'te yapılan konferans ilki 1995'te Berlin'de yapılan Taraflar Konferanslarının (Conferans of the Party) 21'ncisi olup COP21 şeklinde de isimlendirilmektedir. Bu konferanslar sera gazının atmosfere salınımının azaltılmasına adanmış konferanslardır (Georgeson, Maslin ve Poessinouw, 2017, s.8).

İklim değişikliğiyle ilgili mücadelenin eldeki bilimsel veriler ışığında etkin ve hızlı bir biçimde yapılması Paris Anlaşması ile kabul edilmiştir. Daha önce yapılan konferanslarda da benzer sonuçlar elde edildiği üzere, iklim değişikliği ile mücadele etmenin sürdürülebilir kalkınmaya ve yoksulluğun azaltılmasına fayda sağlayacağı düşüncesine yer verilmiştir (UNFCCC, 2015, s.1).

Yukarıda sayılan iklim değişikliğiyle mücadele, sürdürülebilir kalkınmaya geçiş ve yoksulluğun azaltılması gibi eylemlerin başarılı olabilmesi için küresel ısınmanın sanayi öncesi döneme göre en fazla 2 °C artışla sınırlandırılması (ve eğer mümkünse 1,5 °C ile sınırlandırılması), ayrıca gıda üretimini tehdit etmeyecek bir biçimde iklimle ilgili yaşanacak risklere karşı önlemler alınarak iklim direncinin artırılması gerekmektedir (UNFCCC, 2015, s.3).

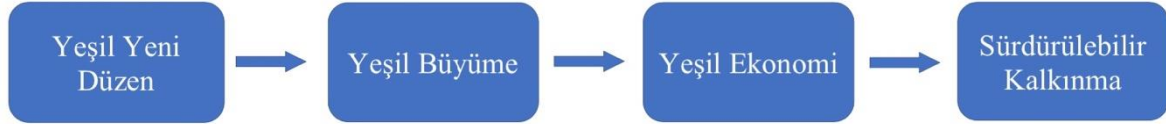
Ulusal kalkınma hedeflerine uygun bir biçimde iş gücünün dönüştürülmesi ve insan haysiyetine uygun kalitede işler geliştirilmesi; sürdürülebilir bir yaşam biçimi ile üretim ve tüketim alışkanlıklarına geçiş; eğitim, kamusal farkındalık, katılımcılık, bilgiye kamusal erişim ile biyolojik çeşitliliğin korunması Paris Anlaşmasında ele alınan diğer konulardır. (UNFCCC, 2015, s.2).

3. ÇEVRE ODAKLI BİR EKONOMİ VE ÇEŞİTLİ YAKLAŞIMLAR

Yeşil kapitalizm çevreye, ekosistemlere ve canlı çeşitliliğinin önemine ve ekonomik değerine vurgu yapan bir çevrecilik biçimidir. Yeşil kapitalizm, toplumların ekolojiye olan bağlılığının kabul edilmesi ile başlamaktadır (Scales, 2017, s.1). Bir başka tanıma göre ise yeşil kapitalizm, biyo-çeşitliliği korumak için sera gazı salınımının azaltılması gibi önlemler ile ekonomik büyüme ve sermaye birikiminin sağlanması gibi birbiriyle oldukça uzak hedefleri gerçekleştirmeye çalışan bir yaklaşımdır (Wallis, 2009, s.2).

2008 krizinden sonra mevcut ekonomik ve politik yapının neden olduğu sosyal adaletsizliklerin yanı sıra çevre problemleri gibi meselelerin çözümü ve ekonomik büyümeyi canlandırmak için çeşitli kurumlar tarafından yeşil kapitalizm içinde değerlendirilebilecek birçok fikir ortaya çıkmıştır (Goldstein ve Tyfield, 2018, s.1).

Bu alanda çalışan uzmanlar ve akademisyenler bu fikirleri kategorize ederken çeşitli yöntemler kullanmıştır. Ekolojik ve Biyo-çeşitlilik Ekonomisinin (TEEB) yaptığı sınıflandırmada Şekil 2’de de görülebileceği gibi yeşil stratejiler arasında hiyerarşik bir ilişki olduğu kabul edilmektedir. Yeşil yeni düzen (YYD), yeşil büyüme için zemin oluşturur. Yeşil ekonomi ise yeşil büyümenin de katkısı ile sürdürülebilir kalkınma hedeflerine (SKH) ulaşılmasını sağlamaktadır (Georgeson, Maslin ve Poessinouw, 2017, s.3-4).

Şekil 2: Yeşil ekonomi hiyerarşisi. Kaynak: Georgeson, Maslin ve Poessinouw, 2017

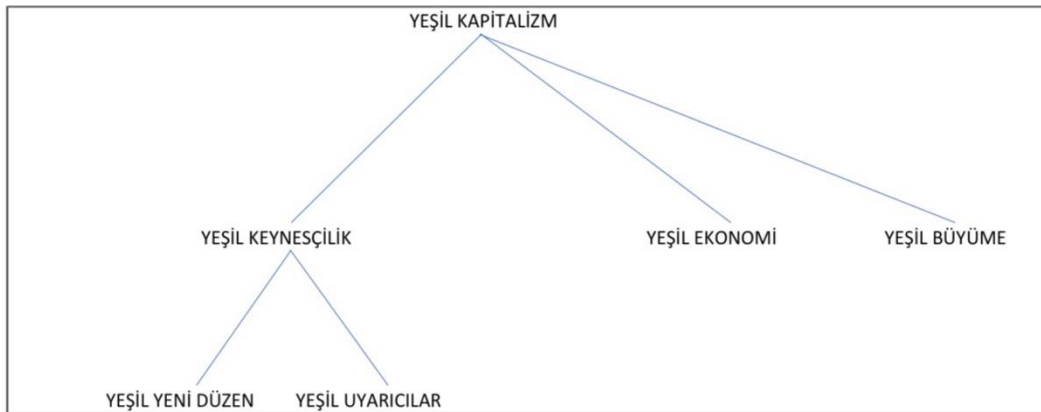
Ferguson yaptığı analitik analizle yeşil keynesçilik, yeşil ekonomi ve yeşil büyümeyi¹⁰ birbirinden ayırmıştır. Ferguson’a göre yeşil keynesçilik 2008 Krizinden sonra ön plana çıkmıştır. Krizden sonra hükümetlerin yeşil mali teşvik paketlerini kullanması yeşil keynesçiliğin kriz sonrasında ne kadar etkili olduğunu göstermektedir. Yeşil büyüme teme olarak doğal sermayenin¹¹ kullanımının düzenlenmesi ve temiz üretim yöntemlerinin geliştirilmesini amaçlamaktadır. Yeşil ekonomi ise yeşil büyüme ile karşılaştırıldığında daha kapsamlıdır. Çünkü yeşil ekonomi içinde ekonomik ve sosyal dönüşüm potansiyelini taşımaktadır (Ferguson, 2015, s.19).

¹⁰Lee ve Woo tarafından 2020’de Kore Yeşil Yeni Düzeni örneği üzerinden yapılan bir çalışma, yeşil büyüme ve YYD arasında farklılığın nedenini gösteren bir sınıflandırma yapmaktadır. Yazarlara göre aslında bu iki yaklaşım birbirine benzeyen, bazen birbiri yerine kullanılan yaklaşımlardır. Bu durum kavramlar arasında bir belirsizliğin oluşmasına neden olmaktadır. Bu belirsizliği aşmak için öncelikle bu kavramlar incelenmiş ve kavramların hangi kurumlar tarafından hangi zaman diliminde hangi amaçlarla gündeme getirildiği açıklanmıştır. Güney Kore, 2008 Küresel Finansal Krizinin ardından o dönemde özellikle hızla büyüyen Asya ülkeleri için OECD ve Dünya Bankası gibi kurumlar tarafından önerilen yeşil büyüme yaklaşımı benimsenmiştir. 2009’da yeşil büyüme yaklaşımı, politika direktifi olarak 2010’da ise Düşük Karbonlu Yeşil Büyüme adıyla ülkenin resmi büyüme stratejisi haline gelmiştir. Ayrıca Güney Kore yalnızca bu yaklaşımı benimsemekle kalmamış yeşil büyümenin uluslararası alanda araştırılmasını ve yaygınlaşmasını liderlik etmiş bu amaçla GGGI desteklenmiştir. Ancak yeşil büyümenin Güney Kore’yi sıfır karbon ve istihdam hedeflerine ulaştırmayacağı anlaşıldığı için yeşil keynesçi bir yaklaşım olan Kore Yeşil Yeni Düzeni 2020’de hayata geçirilmiştir. Kaynak: Lee ve Woo, 2020

¹¹Doğal sermaye Rappel tarafından “doğanın ve ‘doğal dünya’nın beşeri örgütlenmeler ve toplumlar açısından, iktisat ve muhasebe teknikleri kullanılarak para birimleriyle hesaplanabilen bir aktif değer” olarak tanımlanmıştır. Kaynak: Rappel, 2020

Bir diğer sınıflandırmada Olivia Bina; “*neredeysse her zamanki gibi, yeşillendirme ve her şey değişir*”¹² şeklinde bir sınıflandırma yapmaktadır. Her bir kategori ayrı bir özel amaca hizmet etmekte, sosyolojik ve ekonomik olarak birbirinden ayrıştırılarak kavramsallaştırılmaktadır. Neredeyse her zamanki gibi kategorisinde, büyümeyi çevreci önceliklere göre yeniden tanımlayan ancak sosyal adaletsizliklere kayıtsız kalan stratejiler yer almaktadır. Yeşillendirme kategorisi, yalnızca büyümenin değil ekonominin genelinin daha çevreci olduğu bir yapıyı ifade eder. Yeşil ekonomi ve yeşil keynesçilik yaklaşımları bu kategoriye dahil edilebilir. Küçülme, durağan durum iktisadı gibi daha radikal fikirler ise her şey değişir kategorisinde yer almaktadır. Son olarak Mueller ve Ballard’ın yapmış olduğu sınıflandırma ise sağ/sol eksenlidir. Bu sınıflandırmada sağda ülke toprakları ile sınırlandırılmış patriyotik ve merkantilist yeşil devrim gibi düşünceler yer almaktadır. Bu düşünce YYD fikrini ilk ortaya atan yazarlardan olan Thomas Friedman (2019) tarafından da savunulmaktadır. Daha solda ise İngiltere’de faaliyet gösteren bir dernek olan New Economics Foundation’a bağlı YYD Grubunun hazırlamış olduğu planlar yer almaktadır (Kenis ve Lievens, 2015, s.5).

Tienhaara (2018)’nın yaptığı yeşil kapitalizm sınıflandırmasında ise (Ferguson’un yaptığı ayrıma benzer bir şekilde) yeşil keynesçilik, yeşil ekonomi ve yeşil büyüme olmak üzere üç ana yaklaşım vardır¹³. Yeşil keynesçilik ve türevlerinin yeşil ekonomi ve yeşil büyümeden temel farkı devletin ekonomide oynadığı roldür. Yeşil keynesçilikte devlet; yeşil yatırımları yapan, bunları yönlendiren ve düzenleyen merkezi bir önemdedir. Yeşil keynesçilik, finansın ve doğal sermaye kullanımının daha sınırlı olması sebebiyle yeşil ekonomiden ayrılmaktadır. Bu yaklaşımlar arasında sınıflandırma yaparken ayrıca bu yaklaşımların hangi kurum tarafından desteklendiği, yaklaşımların ekonomiyi ve sosyal hayatı dönüştürücü etkisi, istihdam, finans ve büyüme gibi ekonomik olgulara bakış açısındaki farklılıklar dikkate alınmıştır (Tienhaara, 2018, s.26).

Şekil 3: Yeşil Kapitalizmin Sınıflandırılması (Bu tablo yazar tarafından hazırlanmıştır).
Kaynak: Tienhaara, 2018

¹²Almost business as usual, greening ve all change

¹³Tienhaara, 2014’te yazdığı bir makalede Yeşil Kapitalizm için YYD, Yeşil Uyarıcılar ve Yeşil Ekonomi şeklinde üçlü bir sınıflandırma tercih etmiştir. 2018’de yaptığı sınıflandırmada ise YYD ve Yeşil Uyarıcılar Yeşil Keynesçiliğin bünyesinde yer alırken Yeşil Büyüme de yeni sınıflandırmaya dahil olmuştur. Kaynak: Tienhaara, 2014, s.188

4. YEŞİL EKONOMİ VE YEŞİL DÖNÜŞÜM

Sürdürülebilir kalkınma ve çevre iktisadı fikirlerinden beslenerek ortaya çıkmış bir yaklaşım olan yeşil ekonomi, 2008 Küresel Finansal Krizinden sonra daha fazla gündeme gelmeye başlamıştır. İklim krizinin dünyayı tehdit ettiği 21. yy.'de, yeşil ekonomi yalnızca çevre sorunları için değil ekonomik krizlerin yarattığı sosyo-ekonomik sorunların çözümü için de önemli bir alternatif oluşturmaktadır. Bu bölümde öncelikle yeşil ekonominin tanımı ve gelişimi ele alınacaktır. Daha sonra karmaşık ve içi içe geçmiş sorunların çözümünde yeşil ekonominin etkinliği ve dönüşüm yaratma potansiyeli değerlendirilecektir.

4.1. Yeşil Ekonominin Kavramsal Kökeni

Yeşil ekonominin düşünsel kökleri bazı yazarlara göre (Cato, 2009) Antik Yunan'a kadar gitmektedir. Diğer taraftan Gibbs (2020) yeşil ekonominin Endüstri Devrimi ile geliştiğini belirtmektedir. Endüstri Devrimi ve sonrasında gelişen endüstriyel kalkınma, doğal çevreyle uyumlu değildir. O dönemin yeşil ekonomi anlayışına göre ekonomik faaliyetlerin doğal çevreyle uyumlu olması gerekmektedir. Gibbs bu yüzden yeşil ekonomiye dair ipuçlarını 18. yy.da yapılan ve içinde çevresel unsurlarda barındıran sistem karşıtı mücadelelerde bulmaktadır (Gibbs, 2020, s.267). Ancak kavramın kullanımının yaygınlaşması ve yeşil ekonomi düşüncesinin gelişimi daha yakın tarihlerde, sürdürülebilirlik tartışmaları ile olmuştur. Bilindiği gibi 20. yy.da iyice artan endüstriyel faaliyetlerin çevre üzerinde oluşturduğu baskı (küresel ısınma, atmosferdeki karbondioksit miktarı vb.) 1950'lerden itibaren çeşitli kurumlar tarafından artık hesaplanmaktadır. Örneğin Charles David Keeling ve Scripps Enstitüsü atmosferdeki karbon yoğunluğunu¹⁴ bu tarihlerden itibaren sistemli bir şekilde ölçmektedir (Keeling, 1960, s.2).

Artık bilimsel verilerle ispatlanan küresel ısınma ve diğer çevre sorunları bu yüzden uluslararası kamuoyunun daha çok dikkatini çekmeye başlamıştır. Önceki bölümlerde incelendiği üzere 1972'de yapılan Uluslararası Stockholm Konferansında ele alınan ana konu çevre tahribatının önüne geçilmesidir. Gezegenin limitleri ilk defa bu konferansta konuşulmuş ve ekonomik kalkınma ile gezegenin limitleri arasında bir denge kurulması fikri ortaya atılmıştır. Aradan geçen yirmi yılın ardından 1992'de yapılan Rio Dünya Çevre Konferansında sürdürülebilir kalkınma artık başat fikir olmuştur. Daha önce belirtildiği gibi kaynakların sınırlı olduğu bir ortamda sürdürülebilir kalkınma aracılığıyla ekonomik kalkınma ve gezegensel limitler arasında bir denge kurulabileceği düşüncesi ilk defa Rio'da dile getirilmiştir (Loiseau vd, 2016, s.2).

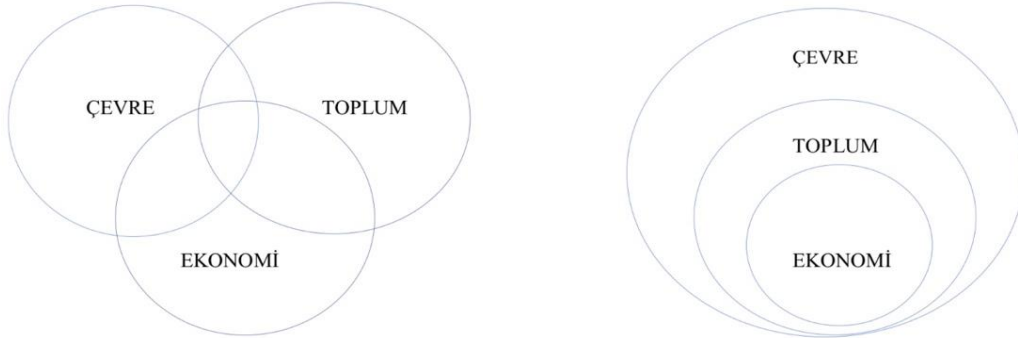
2008 Krizinden sonra sürdürülebilir kalkınma tartışmaları hız kazanmıştır. Bazı düşünce kuruluşları (örneğin TEEB gibi) yeşil ekonomiyi sürdürülebilir kalkınmaya geçiş amacına ulaşmak için bir yol olarak kabul etmiştir (Georgeson, Maslin ve Poessinouw, 2017, s.4). Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP) da benzer bir düşüncüyü savunmaktadır.

¹⁴Keeling'in çalışmalarında kullandığı ve atmosferdeki karbon yoğunluğunu gösteren grafik ilerleyen dönemlerde Keeling Eğrisi olarak isimlendirilecektir. Kaynak: Scripps CO2 Program, https://scrippsco2.ucsd.edu/history_legacy/keeling_curve_lessons.html, erişim tarihi: 25 Ekim 2020

Sürdürülebilir kalkınma ve yeşil ekonomi birbirinin aynısı olan düşünceler değildir ancak sürdürülebilirliğin sağlanması için yeşil bir ekonomiye bir ihtiyaç vardır (UNEP, 2011, s.1).

Yeşil ekonomi aslında sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşma amacı dışında da akademik düzeyde zaten tartışılmaktadır. Bu fikir özellikle 1980'lerin sonlarından itibaren başlayan (Çernobil gibi felaketlerin tetiklediği) çevre tartışmalarının içinde yer almıştır (Cato, 2009, s.7). Neoklasik iktisada göre iklim değişikliği ve küresel ısınma gibi çevre sorunları kaynakların etkin kullanılmaması ve doğal sermayenin değerinin düşük tutulmasından kaynaklanmaktadır (Loiseau vd, 2016, s.2). Ancak çevresel tahribata neden olan sorunların yok edilmesi için yapılması gereken toplumsal dönüşüm genellikle neoklasik iktisat tarafından göz ardı edilmektedir (Rezai , Taylor ve Mechler, 2013, s.70).

Neoklasik iktisadın yeterliliği konusunda yaşanan tartışmalar çevre iktisadının gelişmesini sağlamıştır. Çevre iktisadının amaçlarından biri çevre ile ekonomi arasında bir bağ kurmak olmuştur (Cato, 2009, s.7). Neoklasik iktisadın aksine çevre iktisadı, Şekil 4'te gösterildiği gibi ekonomiyi çevrenin bir alt sistemi olarak kabul etmektedir. Büyümenin sınırlarını doğadaki kaynaklar belirlemektedir. Bu yüzden toplum çevrenin sağladığı alan içinde hareket etmelidir (Loiseau vd, 2016, s.6).

Şekil 4: Şekilde sol taraf geleneksel iktisadı sağ tarafta ise çevre iktisadını temsil eden bir şekil görülmektedir. Çevre iktisadı toplumun ve ekonominin çevreye bağlı olduğunu kabul etmektedir. Kaynak: Cato, 2009

Yeşil ekonomi kavramsal olarak neoklasik iktisada tepki olarak gelişen çevre iktisadı yazınında ortaya çıkmıştır. Pearce, 1989'da yayımlanan Yeşil Ekonomi İçin Bir Taslak (*Blueprint for a Green Economy*) isimli çalışmada o dönemdeki çevre iktisadı tartışmaları bağlamında çevresel ve sosyal maliyetlerin değer düşüklüğünü ifade etmek için yeşil ekonomiyi ilk defa kullanmıştır (Loiseau vd, 2016, s.2). Ardından Barbier, Jacobs ve Markandya gibi iktisatçılar da bu kavramı kullanmış ancak kavramın yaygınlık ve önem kazanması için bu çabalar yeterli olmamıştır. 2008 Küresel Krizinden sonra özellikle UNEP'in bu kavramı sürdürülebilir kalkınma bağlamında yeniden ele almasıyla birlikte yeşil ekonomi yaklaşımı yeni bir ivme kazanmıştır (Kenis ve Lievens, 2015, s.5). Daha sonra Dünya Bankası 2012'de kalkınma hedefleri doğrultusunda bu kavramı kullanmıştır. Paris'te yapılan COP21'de iklim ve yoksulluk gibi meselelerle mücadele için ana tema yeşil ekonomi olmuştur (Loiseau vd, 2016, s.2). Akademik alanda yeşil ekonomiden önemli katkılardan biri Molly Scott Cato tarafından

gelmiştir. Cato, *Green Economics* isimli bu kitapta yeşil ekonominin başta çevre iktisadı olmak üzere diğer yeşil düşünce yaklaşımlarından neden ayrıldığını, kavramın Antik Yunan'dan sosyalist filozoflara kadar giden düşünce kökleri ve hangi sorunları ele aldığı detaylı bir biçimde incelemiştir. Bu çalışma yeşil ekonominin kavramsallaşmasına ve akademik düzeyde tartışılmasına büyük katkı sağlamıştır (Cato, 2009).

4.2. Yeşil Ekonominin Tanımı ve Amacı

Yeşil Ekonomi için çeşitli uluslararası kuruluşların ve diğer aktörlerin yapmış olduğu birçok çalışma vardır. Bu çalışmalar arasında en önemlisi UNEP'in "Yeşil Bir Ekonomiye Doğru" isimli raporudur. UNEP yeşil ekonomiyi çevre ve ekonomi için bir kazan-kazan durumu olarak ifade eder (Brand ve Wissen, 2015, s.514).

UNEP yeşil ekonomiyi aynı anda hem insan refahı ve sosyal adaletin yükseltilmesi hem de çevresel riskler ve ekolojik problemlerin azaltılması olarak nitelendirmiştir. Kahverengi ekonomi olarak ifade edilen fosil yakıtlara dayalı ekonomik anlayış bir yandan doğaya zarar verirken bir yandan da yoksul toplumsal kesimlerin dışlanmasına neden olmuştur. Yeşil ekonomi fosil yakıtlara dayalı bu ekonominin uzun dönemde tamamen terk edilerek kaynakların etkin kullanıldığı, karbon salınımının azaltıldığı ve tüm toplumsal kesimleri kapsayan bir düşünceyi ifade etmektedir. Yeşil ekonomiye geçiş için hem özel hem de kamu yatırımlarına ihtiyaç vardır. Kamu harcamaları bu yatırımların daha hızlı ve kolayca yapılmasını sağlamalıdır. Çevre iktisadı tartışmalarında ele alınan doğal sermayenin sürdürülebilir kılınması yeşil ekonominin en önemli amaçlarındadır. Böylece doğa ile ilişki kuran, doğa vasıtasıyla geçimini sağlayan düşük gelirli insanlar korunmuş olacaktır (UNEP, 2011, s.1).

Yukarıdaki açıklamadan da anlaşılacağı gibi yeşil ekonominin iki ana amacı vardır. Bunlardan ilki gezegenin sınırları içinde kalarak çevresel riskleri azaltmak, ikincisi ise sosyal olarak dışlanmış kesimleri kapsayan yeni bir sosyo-ekonomi oluşturmaktır. Çevresel hedeflere ulaşmak için kaynakların etkin kullanılması, karbon salınımının azaltılması için yenilenebilir enerjiye geçiş, doğal sermayenin yeniden tanımlanması ve değerlendirilmesi, biyo-çeşitliliğin korunması gibi amaçlara ulaşılması gerekmektedir. Daha adil ve kapsayıcı bir sosyo-ekonomi için vergiler ve teşvikler yoluyla yeşil ekonomiye yapılacak yatırımların özendirilmesi, insan haysiyetine yaraşır işlerin geliştirilmesi gibi bir dizi yöntem uygulanmalıdır. Bu hedeflere ulaşılması için öncelikle bir kamu politikasının oluşturulması iyi bir başlangıç olacaktır. Maliye politikası araçlarından olan vergiler, daha adil bir toplumsal yapısının oluşturulmasından, geçmişte sübvansede edilen kahverengi endüstrilerin vergilendirilmesine kadar birçok biçimde kullanılabilir. Kamu harcamaları da vergiler gibi yeşil ekonominin gelişmesinde büyük katkı sağlayacaktır (UNEP, 2011).

Yeşil ekonominin başarılı olabilmesi için kamu politikaları ve düzenlemelerinin yanında toplumun yeşil ekonomiye bakışı, teknoloji, ekonominin yeşil ekonomiye geçiş için uygunluğu ve beşeri sermaye gibi etmenler de kritik önemdedir (Loiseau vd, 2016, s.21).

Ferguson, yeşil ekonomi alanında yapılan çalışmalarını zayıf, dönüşümsel ve güçlü olmak üzere 3 sınıfa ayırmıştır. Bu sınıflandırmada yer alan yeşil ekonomi modelleri; modelin GSYH'ye sağladığı katkı, modelin izlenmesi ve değerlendirilmesinin kolaylığı, yeşil geçişi

sağlayacak kamu politikasının varlığı/yeterliliği gibi yönlerden değerlendirilmektedir. Bu sınıflandırmada OECD (Ekonomik Kalkınma ve İş Birliği Örgütü) ve UNEP gibi uluslararası kuruluşların yeşil ekonomi odaklı taslaklarının yanında çeşitli akademisyenlerin de çalışmaları yer almaktadır. Yapılan değerlendirmeye göre örneğin UNEP (2011)'in hazırladığı Yeşil Ekonomiye Doğru (*Towards a Green Economy*) isimli çalışma dönüşümsel, OECD (2011)'nin hazırladığı Yeşil Büyümeye Doğru isimli çalışma zayıf kategorisinde yer almaktadır (Georgeson, Maslin, Poessinouw, 2017, s.4-6). Cato tarafından hazırlanan yeşil ekonomi modeli ise güçlü yeşil ekonomiye örnektir. Bunun sebebi Cato'nun yeşil ekonomiyi piyasa ekonomisine bir alternatif olarak görmesi ve güçlü bir büyüme eleştirisi yapmasıdır (Cato, 2009, s.12). Bunun yanında Cato'nun Batı tarzı tüketim kalıplarının sürdürülebilir olmadığı ve yeşil bir ekonomi için kurumsal değişimler gerektiği yönündeki düşünceleri de modelinin güçlü yeşil ekonomi kategorisinde yer almasını sağlamıştır (Ferguson, 2015, s.28).

4.3. Değişim, Dönüşüm ve Yeşil Ekonomi

Yeşil ekonomi Ferguson'a göre ekonomik ve sosyal dönüşüm imkânı barındıran bir yaklaşımdır. Bunun anlamı çevresel amaçlarla başlayan dönüşüm beraberinde diğer alanlarda da dönüşümü getirecektir (Ferguson, 2015). Rifkin tarafından hazırlanan bir çalışmada 3. Endüstriyel Devrimin başlatacağı sosyal kapitalizmin ve yeşil ekonominin kalbinde yeşil yeni düzenin olacağını belirtilmiştir. Yeşil yeni düzen geçmişten kalan fosil yakıt tüketimine dayalı 2. Endüstriyel Devrimin olumsuz etkilerini yok edecek, istihdamı ve verimliliği arttıracaktır. Rifkin, YYD'nin bir dönüşüm yaratacağını belirtmektedir (Rifkin, 2019). Avrupa Komisyonunca kabul edilen Avrupa Yeşil Düzeni için Avrupa Komisyon Başkanı Von Der Leyen "Avrupalının aya ayak basma anı" tabirini kullanmaktadır. Leyen de yeşil ekonominin içinde yer alan dönüşüm potansiyeline vurgu yapmaktadır (Leyen, 2019).

Türkiye'nin yeni çevre stratejisi Orta Vadeli Program (OVP) (2022-2024)'da yeşil dönüşüm olarak adlandırılmıştır. Bu stratejiyle yeşil dönüşümün sağlanması konusunda bir dizi politika ve tedbirin alınması gerektiği belirtilmektedir. Bu dönüşümün ilk gerekçesi olarak iklim değişikliği sorunun kendini son yıllarda daha ciddi bir şekilde göstermesidir. İkinci gerekçe, başta AB olmak üzere gelişmiş ülkelerin giderek daha fazla iklim değişikliği konusuna yönelik politikalar geliştirmeleridir. Bu yüzden de bu politikalarla uyumlu yeni politikalar geliştirmesi gerekliliği doğmaktadır. Son gerekçe ise küresel pazarda yeşil mal/hizmetlerin ağırlık kazanması ve Türkiye'nin bu pazara entegre olma çabasını içermektedir.

Orta Vadeli Programda finans, sanayinin¹⁵ yeşil dönüşüme uyum sağlamasında katkı sağlayacaktır. Bu yüzden finans alanında çeşitli düzenlemeler beklenmektedir. Yatırımların finansmanında yeşil tahvillerin kullanılması önerilen bir diğer finansal düzenlemedir. Yeşil üretim, doğrusal ekonomiden kaynakların daha etkin ve verimli kullanıldığı doğrusal ekonomiye geçiş, yeşil dönüşümün hızlandırılması için Ar-Ge yatırımlarının artırılması, Yeşil OSB'ler kurulması gibi daha önce Avrupa Yeşil Düzeni (2019) ve Kore Yeşil Düzeni (2020)'de görülen politikalar OVP'de yer almaktadır. OVP'de yer alan politika ve tedbirlerin küresel yeşil

¹⁵Acet ve Şakalar tarafından yapılan bir çalışmada çeşitli sektörlerden şirketlerin yeşil dönüşüm örnekleri yer almıştır. Şirket çalışanlarının çevre konusunda bilinçlendirilmeleri, şirketlerin çevre projelerine katkı sağlaması, işyerlerinde enerji tasarrufu sağlanması, kaynakların daha verimli kullanılması gibi konularda şirketlerin çeşitli girişimlerde bulunduğu örnekler yeşil dönüşüm kapsamında değerlendirilmiştir. Kaynak: Acet ve Şakalak, 2020, s.2148-2149.

piyasayla ve Avrupa Yeşil Düzeni gibi stratejilerle uyum sağlamak için hazırlandığı görülmektedir.

Yukarıda sayılan örneklerde de görüldüğü gibi yeşil ekonomi bağlamında tartışılan stratejilerin gücünü göstermek için kullanılan dönüşüm (*transformation*) sosyo-ekonomide ve ekonomi politikte daha derin anlamlara sahiptir. Bu yüzden mevcut ekonomik sistem de yaşanan toplumlara ve ekonomiyi radikal olarak değiştirmeyen dinamikler; geçiş -ya da değişim- (*transition*) ve sistemik uyum gibi tabirlerle ifade edilmektedir (Önder 2016-a, s.344).

Geçiş siyasi olarak bilinçli bir eylem olarak görülmektedir. Oluşan dinamikleri istenilen yere yönlendirmek için devletin aracılık ettiği planlı bir müdahaledir. Dönüşüm, kontrol ve stratejileri içeren fakat onlara indirgenemeyecek kapsamlı bir sosyo-ekonomik, sosyo kültürel ve politik bir süreçtir (Brand, 2012, s.121). Politik olarak yukarıdan aşağıya ve teknokratik geçişlerden daha radikal, büyük ölçekli ve uzun vadeli değişiklikler genellikle dönüşüm olarak sınıflandırılır (Holcher vd, 2018, s.1).

Sistem içindeki dinamiklerin yarattığı değişimi tespit etmek için kullanılan yöntemlerden biri, alt yapı ve üst yapı arasındaki ilişkiyi ortaya koyan kavramsallaştırma. Bu yöntemde alt yapı, ekonomik üretim ilişkilerini açıklarken üst yapı ise alt yapı üzerinde inşa edilen ideolojik kurumları ifade etmektedir. “Temel üretim ilişkilerinde ve mülkiyet biçimlerinde (altyapıda) köklü bir değişim yaşanmadan ortaya çıkan değişimler” dönüşüm olarak değil sistemik uyum olarak ifade edilmektedir (Önder, 2016-a, s.344).

Bu yöntem aracılığıyla önce literatürde genellikle bir dönüşüm stratejisi olarak nitelendirilen “küreselleşme” olgusu ele alınabilir. Küreselleşme üzerine yapılan tartışmalarda küreselleşme ile yaşanan gelişmelerin hem toplumu hem de devleti dönüştürdüğü belirtilmektedir. Küreselleşme ile bireyler daha bilinçli ve demokratik sorumluluklarının farkında olan vatandaşa dönüşürken devlet ise otoriter bir figürden hizmet sağlayan bir devlete dönüşmektedir (Berksoy ve Şahin, 2014, s.10).

Ancak altyapı- üstyapı kavramlaştırmasına göre küreselleşme bir dönüşüm yaratmamaktadır. Bu kavramlaştırmaya göre kapitalist sistem krizleri içinde barındırmaktadır. Sistem, krizlerden kurtulmak için her zaman yeni pazarlara ihtiyaç duymaktadır. Bu yüzden sermaye bakımından olgunlaşmış merkez, krizden kurtulmak için çevreye doğru pazarlarını genişletmektedir. Üst yapı kurumları bu genişlemeye karşı oluşacak muhalefeti sahip olduğu aygıtlar (manevi, ideolojik vs.) aracılığıyla durdurmaktadır. Küreselleşme olarak adlandırılan bu devrim (yaygın düşüncenin aksine) merkez ve çevrenin uyum sağlamasından ve sistemin sürdürülebilirliğinin sağlanmasından başka bir anlam ifade etmemektedir. Yani bu yöntemde küreselleşme -ve hatta- refah devleti gibi kavramlar krizlerin ardından ortaya çıkan sistemsel ve ekonomik uyum getiren değişiklikler olup dönüşüm olarak değerlendirilmemektedir. Küreselleşme, özel sektöre alan açmak için devletin küçültülmesi ve özelleştirmeleri getirirken refah devleti ise kamu harcamalarının artışı yoluyla krizi ötelemektedir. Yani refah devleti bile sistemik bir uyum stratejisi olarak değerlendirilmektedir (Önder, 2016-b, s.352).

Dönüşüm için verilebilecek en güzel örnek ise feodalist yapının kapitalizme dönüşümüdür. Karl Polanyi, “Büyük Dönüşüm” adını verdiği çalışmada bu dönüşümü anlatmaktadır. Burjuvazi öncülüğünde ekonomik bir güç olarak ortaya çıkan kapitalist sistem,

feodal sistemi bu sistemle var olan sosyal ilişkileri, üretim kalıplarını kökten bir biçimde değiştirmiştir. Kendi siyasi ve ekonomik kurumsal yapısını güçlendirerek yeni pazarlar kurmuştur. Burjuvazinin kumandasında feodaliteden kapitalist sisteme geçiş; sosyal, ekonomik ve siyasi ilişkileri önce yıkıp sonra yeniden inşa eden radikal bir dönüşüm sürecidir (Polanyi 2013).

Yeşil ekonomi ve son yıllarda sıkça bahsedilen bir strateji olan yeşil yeni düzenin¹⁶ dönüşüm potansiyeli taşıdığı sıklıkla dile getirilmektedir. Yeşil ekonomi ve benzeri yaklaşımlar, yenilenebilir enerji gibi enerji odaklı ve daha az karbon salınımına sağlayan yöntemleri yaklaşımlarının merkezine alarak sorunu çözmeyi hedefleyen bir yöntem ortaya koymaktadır (Kartal, 2021, s.519). Ancak çevresel sorunlar önceki bölümlerde de belirtildiği gibi sanayi devriminden beri birikimsel olarak ilerlemektedir ve IPCC (2021) raporuna göre küresel ısınma nedeniyle atmosferik sıcaklıklarda en iyi ihtimalle 1,5 ile 2 C° arasında bir ısınma beklenmektedir. Bu yüzden yenilenebilir enerjiye geçiş ve başarılarını yalnızca yenilenebilir enerjiye geçişe indirgeyen yaklaşımlar sorunun çözümünde tek başına yeterli olamaz.

Üstelik küresel ısınma, iklim değişikliği, ekosistem kaybı gibi çevresel ve ekolojik krizlerin, finansal ve ekonomik krizlerle birleşmesi krizlerin etkisinin derinleşmesine ve katmanlaşmasına neden olmaktadır. Özellikle 2008 Küresel Krizinden sonra ise bu çok katmanlı krizlerin çözümü için stratejiler geliştirilmeye başlanmıştır (2009'da yapılan Kopenhag Konferansından itibaren görüldüğü üzere). Bu krizlerin çözümü için mevcut ekonomik ve siyasi baskın güçler kendi toplumsal iktidarlarının devamı doğrultusunda stratejilerin geliştirilmesini istemektedir. Yeşil ekonomi de mevcut ekonomik sistemin yeşil form aldığı, BM ve OECD gibi uluslararası kurumlar, düşünce kuruluşları ve bazı siyasi partiler tarafından desteklenen bir stratejidir. Yeşil ekonomi yaşam biçimleri, birikim stratejileri ve tüketim biçimlerini esas alarak yeşil unsurlar geliştirir. Yeşil ekonomi toplum doğa ilişkilerinin yeni bir düzenlemeye tabi tutarken, gelişmiş ülkeler geçmişte olduğu gibi yüksek yaşam standardı elde ederken diğer bölge ve topluluklar dışlanacaktır. Topluluklar yeşil ekonominin

¹⁶Yeşil yeni düzen yaklaşımları arasında çevresel meselelere odaklanan yaklaşımlar yanında çevresel meseleler yanında sosyal adaleti sağlamayı amaçlayan stratejiler de vardır. Avrupa Yeşil Düzeninin (2019) yeşil büyüme stratejisinin temelinde fosil yakıt tüketiminin zamanla ekonomik ve sosyal yaşamın sürdürülebilirliğini zora sokması ve dünyanın kendi ekolojik sınırlarına ulaşması yatmaktadır. Yeşil ekonomi modelinin geliştirilmesinin amacı hem sürdürülebilir ekonomi yaratmak hem de Avrupa'nın yeni ekonomide de dünyada öncü bir rol oynamasını sağlamaktır. Avrupalı Yeşillerin Avrupa için Yeşil Yeni Düzen önerisinde ise ekonomik ve sosyal olarak bir dönüşüm yaratma potansiyeli daha yüksektir. Bu öneride biyo-çeşitliliğin korunması, daha yeşil bir ekonomi ve iklim değişikliği ile mücadelenin yanında bazı sosyal hedefler de konmuştur. İstihdamın artırılması, toplumun genelinin refahının yükseltilmesi, kamu yatırımları ve teşvikler yoluyla yeşil teknoloji ve hizmetlere yatırımların artırılması yoluyla Avrupa ve dünya genelinde yeni işler yaratılması, yeşil ve gelecek odaklı teknolojiler için eğitim, bilim ve araştırmalara büyük kaynak ayrılması ve böylece Avrupa'nın küresel ekonomik devrimde en ön safta yer alması, yenilikçi, dengeli sürdürülebilir ve refah ekonomisi için adil bir sosyal yaşam, yerel ve bölgesel adaletsizliklerin azaltılmasında, adil bir çalışma yaşamı, fırsat eşitliği ve saygın yaşam koşullarının tüm topluma sağlanması bu hedefler arasındadır. Ancak bu yeşil yeni düzen nedeniyle Avrupalı Yeşiller ile BM arasında bir uzlaşmazlık olmuştur. Avrupa Yeşillerinin yeşil yeni düzen önerisinin temelinde sosyal meseleler önemli yer tutmaktadır. Politik olarak sosyal demokratik, ekonomik olarak Yeşil Keynesçi çizgide bir öneridir. Birleşmiş Milletlerin bu planın politik yelpazede daha radikal bir yerde olmasından dolayı ülke yöneticileri tarafından kabul edilmeyeceği, önerilen çevresel modernizasyon yatırımlarının istenilen etkiyi yaratmayacağı düşüncesiyle kabul etmemiştir Kaynak: Hockenos, 2019

büyüme, refah ve iş olanakları getireceğini düşünürken, yeşil ekonomide toplumsal dezavantajlık ve tahakküm yeniden üretilecektir (Brand, 2012, 125).

Yeşil ekonomi yaklaşımının başarılı olabilmesi için kapitalist üretim ilişkilerinden kopması gerekmektedir. Kapitalizm temel motifi kâr elde etmektir ve bunun sağlanabilmesi için ekonomik büyümenin sürekli olması gerekmektedir. Ekonomik büyüme olmayan bir kapitalizm tanımlaması eksik bir tanımlama olacaktır. Ekonomik büyümenin sağlanmasında temelde gerekli olan doğal kaynakların, yeşil ekonomi benzerleri tarafından müşterek olmaktan çıkarılıp doğal sermaye¹⁷ olarak kabul edilmesi bu sınırlı kaynakların sömürülmesini engellemeyecektir. Bu yüzden bir dönüşüm sağlanması isteniyorsa kapitalizm bir sistem olarak terk edilmelidir. Bunun dışında verilecek olan üretimde verimliliğin artırılması, alternatif enerjiye geçiş gibi yanıtlar sorunun kökten çözümünü getirmeyecektir (Tanuro, 2011, s.34).

Tienhaara, (2018)'e göre yeşil konseptli yaklaşımlar bir geçiş stratejisi olarak, kısa vadede krizlerin ötelenmesini sağlayacak ve uzun vadede daha adil bir topluma ve çevresel problemin çözüldüğü sosyo-ekonomik bir yapıya dönüşümü gerçekleştirecektir. Brand (2012) ise yeşil ekonomi modeline geçiş derin ve katmanlaşmış krizlerin çözümü olmayacaktır. Çünkü ekonomi yeniden yapılandırılabilirse bile üretim, tüketim ve yaşam biçimleri sürdürülebilir değildir. Merkez ülkelerde ortaya çıkan üretim ilişkileri zamanla çevreye doğru yayılır. Tüm insanlar birbirine benzer bir şekilde yaşamasa da "iyi yaşam" olarak kabul edilen kalıplar tüm toplumlar tarafından arzu edilecektir. Bu durum mevcut üretim, tüketim¹⁸ ve güç ilişkilerinin devam edeceği anlamına gelmektedir. Bu yüzden bir geçiş stratejisi olarak yeşil ekonomi ile yeşil ekonominin hayata geçirilme planı olan yeşil yeni düzenin bir sosyal, ekonomik ve siyasal dönüşüm yaratması beklenilmemektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Küresel ısınma; doğal afetlerin sayısında/etkisinde artış ve ekosistem kaybı gibi çevresel sorunlara neden olmaktadır. Bu sorunların yanında gıda maddelerine ve içilebilir suya erişimin zorlaşması ve iklim mülteciliği gibi sosyoekonomik sorunlar da iklim değişikliği nedeniyle derinleşmektedir. Küresel ısınma ve küresel ısınmanın neden olduğu problemlere müdahale edilmesinde yaşanacak bir gecikmenin maliyetinin, şu anda yapılacak bir müdahaleden daha fazla olacağı konusunda bir uzlaşma vardır. Bu yüzden, bu sorunun bir an önce çözülmesi için çevre odaklı birçok yaklaşım ortaya çıkmış olup bu yaklaşımların bazılarının çeşitli ülkelerde son yıllarda uygulamaya konulduğu görülmektedir. Bu yaklaşımların bir taraftan çevresel sorunların çözümünü diğer taraftan da sosyal adaleti sağlayacağı ve böylece sosyal, ekonomik ve çevresel bir dönüşüm yaratacağı sık sık dile getirilmektedir.

¹⁷Yeşil ekonomi bir çeşit ekoliberal yaklaşım olarak doğanın özelleştirip metalaştırılmasına yarayan doğal sermaye olgusunu kabul etmiştir. (UNEP, 2011). Yeşil ekonomi diğer piyasacı yaklaşımlar gibi çevresel teknolojiler geliştirerek çevre sorunları ile sermaye birikimi arasındaki ilişkiyi gizlemektedir. Bu durum aynı zamanda sermaye için yeşil etiketli yeni pazarlar oluşmasını sağlamıştır. Gelişmiş ülkelerin kahverengi endüstrilerde var olan teknolojik hegemonyası yeşil bir ekonomiye geçildiğinde de devam edecektir. Yani geçmişte var olan eşitsizlik kendini bu yeni ekonomide yeniden üretecektir. Kaynak: Serter, 2021

¹⁸Kapitalist sistemin varlığını devam ettirebilmesi için tüketim yapısının korunması ve sürdürülebilir hale getirilmesi gerekmektedir. Ancak kapitalist sistemin getirdiği aşırı tüketim doğanın kendini yenilemesine izin vermediği için doğal döngülerin bozulmasına neden olmaktadır. Yeşil dönüşümün başarılı olabilmesi için ise herkesin standart bir tüketiciye dönüştüğü bu yapının terk edilmesi gerekmektedir. Kaynak: Kartal, 2021

Sözü geçen yaklaşımlardan biri de yeşil ekonomidir. Yeşil ekonomi yaklaşımı, kapitalist sisteme geçici olarak rahatlama ve sistemsel tıkanıklığı giderme imkânı verirken sermaye için yeni kâr imkanları vermesi dolayısıyla eleştirilmektedir. Yani yapılan eleştirilere göre yeşil ekonomi yaklaşımı toplumsal ve ekonomik yapıdaki varolan çelişkilerin devam etmesi anlamına gelmektedir. Yeşil ekonominin başarısı bu yüzden yalnızca çevre meselelerinin çözümüne değil çevre meseleleri ile büyüyen sosyo-ekonomik sorunların çözümüne de bağlı olacaktır. Yeşil ekonomi yaklaşımı; bütüncül bir biçimde ekonomik, sosyal ve çevresel krizleri birlikte ele almalıdır. Bu yaklaşımda; karbon salınımlarının artmasına neden olan üretim modeli, sistemin varlığını sürdürülebilir kılmasını sağlayan tüketim alışkanlıkları, eşitsizliklerin derinleşmesine neden olan küreselleşmiş piyasa yapısı, artık sınırlarına ulaşmış finansın rolü gibi birçok olgu dikkatle irdelenmelidir. Yeşil ekonomi daha radikal bir bakışla ele alınabilirse yalnızca yeşil dönüşümü değil sosyal ve ekonomik dönüşümü de sağlayabilir.

KAYNAKÇA

- Acet, H. & Şakalak, A. (2020). Yeşil ekonomi kapsamında kamu politikaları ve çevre politikalarının değerlendirilmesi: Türkiye örneği. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 7(56), 2136-2153.
- Akçay, Ü. ve Güngen, A.R. (2019), *Finansallaşma, Borç Krizi ve Çöküş: Kapitalizmin Geleceği*, NotaBene Yayınları, İstanbul
- Altınok, S., Fırat, E. ve Soyu, E. (2015), *Küresel İklim Değişikliği Sorununun Çözümü İçin Yeni Bir Sürdürülebilir Kalkınma Anlayışı*, International Conference On Eurasian Economies, SESSION 4D: Çevre ve Enerji, <http://www.avekon.org/papers/1393.pdf> , ss.620-627.
- Barbier, E. B. (2009), *Rethinking the Economic Recovery: A Global Green New Deal*, Report prepared for the Economics and Trade Branch, Division of Technology, Industry and Economics, United Nations Environment Programme, <https://wedocs.unep.org/bitstream/handle/20.500.11822/7727/-Rethinking%20the%20Economic%20Recovery%20A%20Global%20Green%20New%20Deal-2009853.pdf?sequence=2&isAllowed=y>
- Başoğlu, A. (2014), *Küresel İklim Değişikliğinin Ekonomik Etkileri*, *Sosyal Bilimler Dergisi*, <http://acikerisim.ktu.edu.tr/jspui/handle/123456789/213>
- Berksoy, T. ve Şahin, M., *Dönüşüm Çağında Kamu Maliyesi, içinde: Kamu Maliyesinde Güncel Sorunlar; Kamu Maliyesinde Dönüşüm-Yeni Arayışlar- Yeni Mali Yaklaşımlar*, Seçkin Yay., 2014, ss. 9- 1
- Brand, U. (2012), *Green Economy and Green Capitalism: Some Theoretical Considerations*, *Journal für Entwicklungspolitik* XXVIII 3-2012, ss. 118-137 Brand, U. ve Wissen M. (2015), *Green Economy, Green Capitalism and the Imperial Mode of Living: Limits to a Prominent Strategy, Contours of a Possible New Capitalist Formation*. *Fudan J. Hum. Soc. Sci.* 9., <https://doi.org/10.1007/s40647-015-0095-6>,

- Brander, M. ve Davis G. (2012), Greenhouse Gases, CO₂, CO₂e, and Carbon: What Do All These Terms Mean?, *Ecometrica*, <https://ecometrica.com/assets/GHGs-CO2-CO2e-and-Carbon-What-Do-These-Mean-v2.1.pdf>,
- Canpolat-Bıçakçı, S. (2017), Çevre Vergilerinin Araçsallığı Üzerine Bir Değerlendirme, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi Gazi Akademi Genç Sosyal Bilimciler Sempozyumu 2017 Özel Sayısı*, ss. 348-369
- Canpolat-Bıçakçı, S. (2019), İklim Değişikliğinin Ekonomi Politikası ve Türkiye, <http://hdl.handle.net/20.500.12575/66244>,
- Cato, M. S. (2009), *Green Economics: An Introduction to Theory, Policy and Practice*, Published by Earthscan, London
- Cengiz, S. (2019), İklim Krizinin Mitolojisi, *International Journal of Cultural and Social Studies (IntJCSS)*, Volume 5 (Issue 2), ss. 600-609
- Cesur, A (2014), Küresel Isınma ve İklim Değişiklikleri, MTA Genel Müdürlüğü, Doğal Kaynaklar Ve Ekonomi Bülteni, https://www.mta.gov.tr/v3.0/sayfalar/hizmetler/kutuphane/ekonomi-bultenleri/2014_18/b18_17-21.pdf, sayı 18, ss. 17-22
- Climate Watch Historical GHG Emissions (2022), Washington, DC: World Resources Institute. Available online at: <https://www.climatewatchdata.org/ghg-emissions>, (Erişim Tarihi: 3 Haziran 2022),
- Demirbaş, M. ve Aydın, R. (2020), 21. Yüzyılın En Büyük Tehdidi: Küresel İklim Değişikliği, *Ecological Life Sciences (NWSAELS)*, 5A0143, 15(4), <http://dx.doi.org/10.12739/NWSA.2020.15.4.5A0143>, ss.163-179.
- Demirtaş, I. (2017), Ekolojik ve Ekonomik Krizlere Alternatif Çözüm Olarak Yeşil Ekonomi Politikaları, *Alternatif Politika*, Aralık Sayısı, ss. 107-132
- Ferguson, P. (2015), The Green Economy Agenda: Business As Usual or Transformational Discourse? *Environmental Politics*, 24(1), doi:10.1080/09644016.2014.919748, ss 17-37
- Friedman, L. (2019), What Is the Green New Deal? A Climate Proposal, Explained, *The New York Time*, <https://www.nytimes.com/2019/02/21/climate/green-new-deal-questions-answers.html>, 2019, Erişim Tarihi: 15 Mayıs 2020
- Georgeson, L., Maslin, M. ve Poessinouw, M. (2017), *The Global Green Economy: A Review of Concepts, Definitions, Measurement Methodologies and Their Interactions*, Geo: Geography and Environment published by John Wiley & Sons Ltd and the Royal Geographical Society (with the Institute of British Geographers), ISSN 2054-4049, doi: 10.1002/geo2.36

- Gibbs, D. (2020), Green Economy. International Encyclopedia of Human Geography, doi:10.1016/b978-0-08-102295-5.10792-9, ss. 267–274.
- Goldstein, J., Tyfield, D. (2018), Green Keynesianism: Bringing the Entrepreneurial State Back In(to Question)?, *Science as Culture*, 27(1), ss. 74-97.
- Güneş, S. (2019), Devleti Geri Çağırarak (Mı?), *Yenie*, <http://yenie.net/devleti-geri-cagirmak-mi/>
- Handl, G. (2012), Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment (Stockholm Declaration), 1972 and the Rio Declaration on Environment and Development, 1992, United Nations Audiovisual Library of International Law
- Harari, Y.N. (2015), *Sapiens: Havyanlardan Tanrılara İnsan Türünün Kısa Bir Tarihi*, Kolektif Kitap, İstanbul
- Hockenos, P. (2019), The Green New Deal Is Back, <https://energytransition.org/2019/01/the-green-new-deal-is-back/>, 2019 erişim tarihi: 8 Temmuz 2020
- Holcher, K. vd. (2018), Transition versus transformation: What's the difference?, *Environmental Innovation and Societal Transitions*, 27, ss. 1-3
- Huber, M. T. (2017), Value, Nature, and Labor: A Defense of Marx. *Capitalism Nature Socialism*, 28(1), 39–52. doi:10.1080/10455752.2016.1271817
- IDMC (2021), GRID 2021: Internal Displacement in a Changing Climate, https://www.internaldisplacement.org/sites/default/files/publications/documents/grid2021_idmc.pdf
- IPCC (2018), Summary for Policymakers. In: *Global Warming of 1.5°C. An IPCC Special Report on the impacts of global warming of 1.5°C above pre-industrial levels and related global greenhouse gas emission pathways, in the context of strengthening the global response to the threat of climate change, sustainable development, and efforts to eradicate poverty* (editörler: Masson-Delmotte, V. ve diğerleri)
- IPCC (2021), *Climate Change 2021: The Physical Science Basis Summary for Policymakers, Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change*, https://www.ipcc.ch/report/ar6/wg1/downloads/report/IPCC_AR6_WGI_SPM.pdf, IPCC AR6 WGI.
- Kartal M. (2021). Umutsuzluk Çağında Yeni Bir Mücadele: Ekosozyalizm ve Ekosozyalist Devrim, *Akademik Hassasiyetler*, 8(16), 503-535.
- Kaya, H. E. (2020), Kyoto'dan Paris'e Küresel İklim Politikaları, *Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi* Cilt: 4, Sayı: 10, ss. 165-191.
- Kenis A. ve Lievens, M. (2015), *The Limits of the Green Economy From Reinventing Capitalism to Repoliticising the Present*, Routledge Taylor and François Group

- Leyen, V. D. U. (2019), A Union That Strives For More: My Agenda For Europe, Political Guidelines For The Next European Commission 2019-2024, https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/political-guidelines-next-commission_en_0.pdf
- Loiseau, E. vd. (2016), Green economy and related concepts: an overview. *Journal of Cleaner Production*, Elsevier, 139, 10.1016/j.jclepro.2016.08.024 . hal-02604567, ss. 361-371
- Lee, J. H. and Woo, J. (2020). Green New Deal Policy of South Korea: Policy Innovation for a Sustainability Transition. *Sustainability*. 12(23):10191. <https://doi.org/10.3390/su122310191>, ss.1-17.
- Önder, İ. (2016-a), Emperyalizm-Küreselleşme Döneminde “Dönüşüm” Betimlemesi ve Üstyapı Kurumlarında Yaşanan Mücadeleler: Türkiye Örneği, içinde: İktisat Üzerine Düşünceler, Yordam Kitap, ss.343-358,
- Önder, İ. (2016-b), Küreselleşme ve Sosyal Yabancılaşma, içinde İktisat Üzerine Düşünceler, Yordam Kitap, ss. 387-395
- Polanyi, K. (2013), Büyük Dönüşüm: Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri, çeviren: Buğra, A., İletişim Yayınevi, İstanbul.
- Polat, E. ve Kahraman, S. (2021). Antroposen Çağı’nda pandemi ve kentlerin durumu. *Antropoloji*, (41), <https://doi.org/10.33613/antropolojidergisi.810841>, ss. 21-31
- Rappel, I. (2020). Doğal Sermaye: Türlerin Yok Oluşuna Neoliberal Bir Yanıt, içinde İklimi Değil Sistemi Değıştir: Çevre Krizine Devrimci Bir Yanıt, editör: Martin Empson, Z Yayınları, İstanbul.
- Rezai, A., Taylor, L. ve Mechler, R. (2013), Ecological Macroeconomics: An Application to Climate Change, *Ecological Economics* 85, <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2012.10.008>, ss. 69–76
- Rhomberg, M. (2012), Kyoto Protocol, *The Wiley-Blackwell Encyclopedia of Globalization*, Blackwell Publishing Ltd.
- Rifkin, J. (2019), *The Green New Deal: Why The Fossil Fuel Civilization Will Collapse by 2028, and The Böldüm Economic Plan to Save Life on Earth*, St. Martin’s Press, New York.
- Royle, C. (2001), Marksizim ve Antroposen, içinde İklimi Değil Sistemi Değıştir: Çevre Krizine Devrimci Bir Yanıt, editör: Martin Empson, Z Yayınları, İstanbul, 2020
- Scales, I. (2017), Green Capitalism, *The International Encyclopedia of Geography: People, the Earth, Environment, and Technology*, John Wiley & Sons, Ltd., Wiley-Blackwell Publications, ss. 1-9

- Serter, G. (2021), Neoliberal İdeolojinin Çevresel Yüzü: Ekoliberalizm, 2021.12.1.7 *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* | 12(1) | 2021 | 64 - 77, <http://dx.doi.org/10.33537/sobild.2021.12.1.7>
- Smith, R. (2014), Green Capitalism: The God That Failed, About the State of the Socio-Economic System, <http://www.truevaluemetrics.org/DBpdfs/MDIA/Green-Economics-Paper-by-Richard-Smith-140109.pdf>
- Tanuro, D. (2011), Yeşil Kapitalizm'in Geçersizliği, *Yeni Fikir Dergisi* , 3 (7) , 34-53 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/yenifikirjournal/issue/61740/923058>
- The Future We Want (2012), United Nations Conference on Sustainable Development (Rio+20) Rio de Janeiro, Brazil, 20-22 June 2012, Outcome of Conference, http://www.surdurulebilirlik.gov.tr/wp-content/uploads/2016/06/Future_We_Want.pdf
- Tienhaara, K. (2014), Varieties of green capitalism: economy and environment in the wake of the global financial crisis, *Environmental Politics*, 2014 Vol. 23, No. 2, by Routledge, <http://dx.doi.org/10.1080/09644016.2013.821828>, ss. 187-204
- Tienhaara, K. (2018), Green Keynesianism and the Global Financial Crisis, by Routledge 2 Park Square, Milton Park, Abingdon, Oxon OX14 4RN and by Routledge 711 Third Avenue, New York, NY 10017, 2018 TÜİK, Sera Gazı İstatistikleri, 1990-2018, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Sera-Gazi-Emisyon-Istatistikleri-1990-2018-33624>
- Topgül, S. ve Beytaş, O. (2022), İklim Mültecileri ve Sosyal Hizmet. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 33(2), 687- 705. DOI: 10.33417/tsh.1018703
- TÜİK (2020), Sera Gazı Emisyon İstatistikleri, 1990-2018, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=sera-gazi-emisyon-istatistikleri-1990-2018-33624&dil=1>
- Türkeş, M. (2001), Hava, İklim, Şiddetli Hava Olayları ve Küresel Isınma, Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü 2000 Yılı Seminerleri, Teknik Sunumlar, Seminerler Dizisi: 1, <https://mgm.gov.tr/FILES/iklim/yayinlar/Havaiklim.pdf> , Ankara, ss. 187-205
- UN (1987). Our Common Future, *Report of the World Commission on Environment and Development*, http://www.krynica-zdroj.pl/files/files/File/Srodowisko/Brundtland_Report_Extracts.pdf
- UNEP (2011), Towards a Green Economy: Pathways to Sustainable Development and Poverty Eradication - A Synthesis for Policy Makers, www.unep.org/greeneconomy
- UNFCCC (2015), Paris Agreement, United Nations, <https://unfccc.int/process-and-meetings/the-paris-agreement/the-paris-agreement>

Usher, P. (1989), World Conference on the Changing Atmosphere: Implications for Global Security, Environment: *Science and Policy for Sustainable Development*, 31:1, DOI: 10.1080/00139157.1989.9929931, ss. 25-27

Wallis, V. (2009), Beyond "Green Capitalism, *Monthly Review*, vol. 61, no. 9 (Şubat 2009), ss.32-48

Wainwright, J. ve Mann, G. (2018), *Climate Leviathan A Political Theory of Our Planetary Future*, Verso Books, London-Newyork

WMO (2019), WMO Greenhouse Gas Bulletin, https://library.wmo.int/doc_num.php?explnum_id=10100, no: 15

Kanunlar

Orta Vadeli Program (2022- 2024), 31589 Sayılı 5 Eylül 2021 Tarihli Resmi Gazete

İnternet Siteleri

HTTP 1: <https://www.earthday.org>

HTTP2: https://scrippsco2.ucsd.edu/history_legacy/keeling_curve_lessons.html